

“Era arqueologia aplicada ena restauracion e consolidacion deth temple e es entorns de Santa Maria d’Arties (Naut Aran, Val d’Aran)”

Pèir Còts e Casanha*

Ena reforma de 1972 s’eliminèc ua sacristia adorsada ara absida centrau, que la desfigurau completament, e sense rebastir-la, çò que deishèc eth temple en un estat inestable. Eth barratge exterior que demorèc ère fòrça precari e i auie filtracions d’aigua. Laguens deth projecte de restauracion dera glèisa, ena intervencion der an 2007-08 se preveigüec de rehèr era absida centrau, en tot utilizar eth madeish tipe de materiau damb qué se hec era originau. Pr’amor d’amiar a tèrme aguesti trabalhs de restitucion ère obligada ua actuacion de tipe arqueologic, basicament entà recuperar era traça dera fundamentacion dera absida desmontada en sègle XVIII (an 1780), e tanben tà sajar d’obtier informacion, s’era estratigrafia ac permetie, dera data de bastenda d’aguesta part dera glèisa. Tanpòc calie escartar era possibilitat d’aparicion d’estructures ligades ath castèth plaçat en aquest lòc o de bastisses anteriores ath bastiment deth temple. Era suspresa sigüec

grana quan, ath delà d’aguestes entressenhes, se recuperèren era fundamentacion der antic temple preromantic, es conformacions der antic castèth plaçat ena zòna e, a mès, ua necropòli anteriora a totes aguestes etapes.

Un viatge arthenhudi aguesti objectius ena prumèra fasa, que se hec en ostiu de 2007, e pr’amor des excellents resultats obtengudi, ère obligada ua dusau etapa d’intervencions ena part interiora dera glèisa (absida centrau e presbitèri) entà acabar de confirmar es donades extrètes en exterior. Es resultats mos dèren tota era seqüència estratigrafica patida per endret a trauès deth temps: vedem coma en sègle XI (datacion corroborada peth C14), auíem ua necropòli en endret jos era quau s’auien bastit es prumèras estructures castraus dera zòna. Posteriorament (tanben en sègle XI) se bastie era prumèra glèisa preromanica que semble èster que demorarie englobada per part d’aques primitives conformacions de fortificacion,

---

* Arenòsi, Gestió de Patrimoni Cultural S.L.

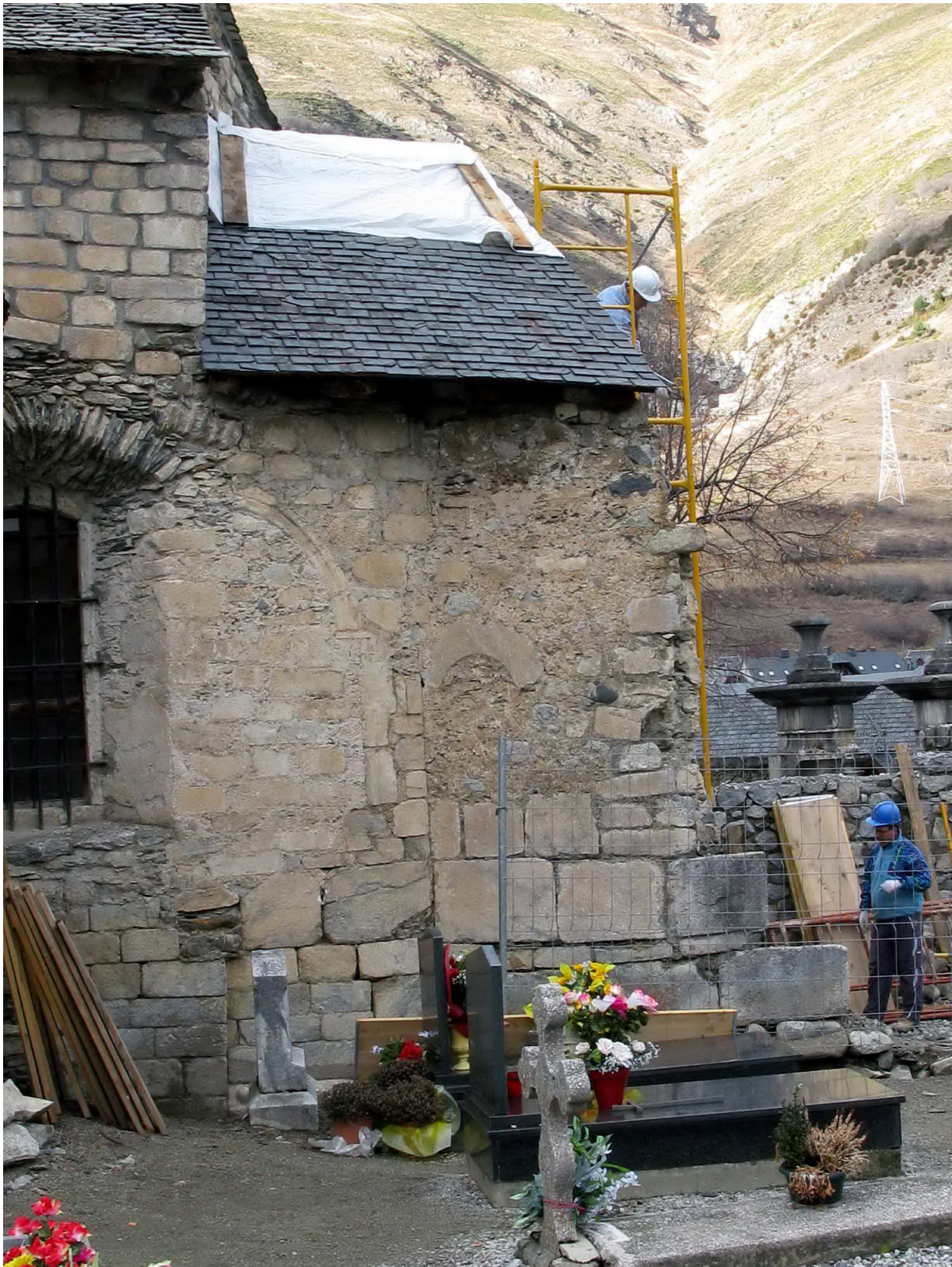

Figura 1. *Aspècte deth monument a principis deth sègle XX*

Figura 2. *Antica sacristia bastida en sègle XVIII (1780). Estat der espaci arqueologic ar inici dera actuacion.*

Figura 3. Rèstes dera antica sacristia. Vedença des deth sud des rèstes dera antica sacristia que profitaue elements dera antica absida romanica

Figura 5. Delimitacion der espaci arqueologic mercat pes limits dera antica sacristia. Ath hons podem observar er antic accès ara madeisha pera pòrta de comunicacion damb era nau.

■ Descripcion deth lòc e situacion exacta

Era glèisa presidís eth nuclèu antic d'Arties, apròp deth lòc a on desboque er arriu Valarties ena Garona e dejós deth tuc deth Montardo, plaçat ath sud d'aguesta localitat. Se tròbe a uns 1.147 m d'altitud respècte ath nivèu deth mar, damb un accés facil. Era situacion exacta der extrem oèst dera actuacion damb coordenades U.T.M. ei 325664,4729678 e era deth sòn extrem èst ei 325709,4729679.

Eth camp d'accion enes ans 2007-2008 si-guec ena cabeçada der edifici e er espaci a on se trabalhèc auie ua extension d'uns 100 m². En 2010 tanben a estat ena part exteriora der edifici e, mès concretament, ena sua cara nòrd e ena cantoadà nòrd-èst. Aguest airau observaue un

perimètre aproximatiu de 150 m, delimitant ua zòna que s'apropaue as 500 m². Er èish E-W a ua longitud de 44 m, damb una amplada variable que va des 10 as 15 m.

Era glèisa de Santa Maria d'Arties ei Monument Nacionau d'Interès Istorìc Artistic: D01144M e B.I.C. (Ben d'Interès Culturau), R-I-51-4294. Declarada eth 25-XI-1978. Eth plan deth temple ei de tipe basilicau damb tres naus: ua centrau caperada damb vòuta semicirculara e es lateraus damb vòuta de quart d'esfèra; èren culminades cap a l'heuant per tres absides de plan semicircular, mès grana era centrau, cubertades damb vòutes de quart d'esfèra. En moment de començar era actuacion, mancaue era centrau, e era de mieidia tanben se trape parciaument deteriorada. Entre es absides e es naus s'interpòsen uns grani

Figura 6. Localizacion dera fundamentacion dera absida romanica. Podem observar coma eth barrament dera antica sacristia se superpausa ara madeisha

espacis presbiteraus de murs convergents. Era vòuta dera nau centrau naute fòrça mès qu'era absida que li correspon e se relacione damb un mur en arc trionfau.

Metodologia dera actuacion

Un viatge extrèti toti es nivèus estratigrafics dera part afectada pes trabalhs s'a realizat eth plan a escala 1:20 de totes es estructures.

Eth metòde de registre des dades que pòt facilitar era catacion, ei eth proposat per E.C. Harris e A. Carandini, modificat a compdar dera practica arqueologica en aguesti tipus de jadiments e des circonstàncies concrètes dera catacion.

Cada unitat estratigrafica ei designada damb un numèro, adaptant-se ara que correla-

tivament s'a documentat pendent eth procès de catacion. Cada U. E. a ua ficha a on s'indique era situacion, era descripcion, era definicion e era posicion fisica respècte as autes. Atau madeish, toti es hèts documentadi tanben se diferèncien mejançant cedules individualizadas a on se relacionen damb era rèsta deth conjunt de hèts entà amiar a tèrme era interpretacion precisa des moments e reformes que patís er endret. Tot aguest materiau de registre estratigrafic a un supòrt informatic que mos permet era consulta e era correccion finau.

Tanben s'amie a tèrme era documentacion grafica per miei de materiau fotografic, ja qu'aguest se hè imprescindibile entara constància visuau des trabalhs hèti.

Ena campanha der an 2010, eth metòde a consistit ena realizacion d'un rebaishament generau de toti es nivèus, tant organics coma de

Figura 7. Inici dera aparicion dera cresta superiora dera fundamentacion dera antica glèisa preromanica. Ath hons tanben mos ges era antica paret deth castèth romanic que siguec profitada damb posterioritat pera sacristia coma fundament dera sua paret èst.

Figura 8. Fundamentacion dera antica glèisa preromanica. Ath hons podem observar coma era sacristia s'i superpause.

Figura 9. Per dejós dera fundamentacion dera glèisa preromanica mos apareishen es rèstes deth vielh castèth bastit en aguesta zòna ena nauta Edat Mieja.

Figura 10. Paret deth castèth modern (sègle XIV) a on podem veir era potèncià deth mur.

cauçament qu'afectauen era zòna d'actuacion. Aguesti trabalhs s'an hèt mejançant ua maquina retrocatadora mixta provedida de pala de neteja e pala cargadora.

Quan an apareishut es nivèus arqueologics s'a arturat era accion des maquinas pr'amor de començar era accion arqueologica de manèra manuau. Profitant era escadença s'a sajat de recuperar eth maximom d'informacion d'aguesta zòna deth temple damb eth retrobament des estructures castraus medievaus e s'a acabat de perfilar pera sua part extèrna eth perimètre

des muralhes. A conseqüència dera trobalha des rèstes castraus ena anteriora actuacion, s'a seguit recuperant era traça d'aqueres en endret afectat pes trabalhs.

Ath delà, s'a continuat efectuant eth lheuament planimetric detalhat de tot eth sector. Aguesta fasa s'a desvolopat entre es mesi d'agost e noveme deth 2010.

■ Es actuacions arqueologiques

Eth plantejament des trabalhs de camp auien coma objectiu era eliminacion des nivèus de tarcum modern de tota era extension exteriora der espaci anticament aucupat pera sacristia bastida en 1780. Aguesta profitaue elements dera antica estructura romanica. Ena zòna de contacte entre aguesta e era originau encara se podien veir es decoracions localizadas ena basa, consistentes en petites emisfères. Enes òbres der an 1972, ath delà d'esbaussar-la, se paredèc er accèss ar interior deth temple.

Era finalitat principau ère de sajar de recuperar era traça dera fundamentacion dera antica absida centrau e quauque indici arqueologic que mos podesse ajudar a datar-la damb precision o, aumens, recuperar quauque element arqueologic d'interès. Un viatge localizada podèrem observar qu'eth barrament dera antica sacristia se superposau ara madeisha. A mèd d'acomplir er objectiu prioritari, se trapèren es rèstes d'ua bastissa religiosa preromanica, rèstes des antiquas estructures castraus d'Arties (ua prumèra fasa nautmedievau e era segona deth sègle XIV¹) e, a mèd, es rèstes d'ua necropòli nautmedievau.

1. Damb data deth 14 de gèr de 1379, eth castèth d'Arties (Naut Aran, Val d'Aran) siguec bastit pes abitants gràcies a ua autorizacion deth Rei *Pere el Cerimoniós o del Punyalet* que les permetec tanben de deishà'i dètz òmes de guarda, tà quan gessessen dera vila: "*Está tan bueno y entero a queste castillo, como si hoy se acabara de hacer, habiéndose comenzado su fábrica en el año de 1379, en el qual á 14 dias del mes de Enero, el Rey Don Pedro dio facultad á esta villa, para edificarle, y para echar una imposición á los vecinos de ella, para los gastos de la dicha fábrica, y les dio licencia, que quando saliesen fuera de la villa, pudiesen dexar diez hombres en guarda del mismo castillo: y en el año de 1586, el Rey Don Felipe II. Nuestro Señor, que goza de gloria, confirmó este privilegio, y amolió la licencia de la guarda del castillo, para que pudiesen quedar en ella veinte hombres.*" (GRACIA, 1793: 46-47. BOIX, 2007: 27-28).

Figura 11. *Vedença der espaci entre es dues absides, era romanica (sègle XII) e era preromanica. Vedem coma damb era bastenda dera naua glèisa se talhe era fundamentacion dera anteriora. Vedem tanben coma era sacristia les profite as dues coma fundamentacion.*

Figura 12. *Espaci entre absides un viatge uedades es hòsses*

Figura 13. *Aspecte finau campanha ena part exteriora*

Un viatge artenhudi aguesti objectius ena prumèra etapa amiada a tèrme en ostiu (mesi d'agost e seteme deth 2007) e deuant des excellenti resultats obtengudi, se vedec obligat un segon periòde d'intervencions ena part interiora dera glèisa (absida centrau e presbitèri) pr'amor d'acabar de confirmar es donades extrètes en costat exterior (mesi de noveme e deseme). Eth plantejament des trabalhs ena porcion intèrna deth temple aueren coma objectiu era eliminacion des nivèus de taula de husta dera zòna presbiterau a conseqüència deth sòn mau estat de conservacion. Un viatge desmontat eth solèr de husta calie mòir es autars, tant eth centrau coma es des absidiòles lateraus (actuacion fòrça de mau hèr peth sòn pes). Damb era ajuda dera brigada deth Conselh Generau s'artenhec er objectiu de mòirles. Damb un *tractel* s'artenhec a botjar-les.

Profitant era ocasion se sagèc de recuperar eth maximom d'informacion d'aguesta zòna deth temple damb eth retrobament des escales originaus d'accès ath presbitèri e acabar de perfilar pera sua part intèrna era absida centrau que s'a de rehèr damb er estudi dera estratigrafia relacionada damb era. Localizam uns enterraments de darrèrs deth sègle XVIII plaçadi ena part centrau (son enterraments lèu sincronics de dus caperans en taüts de husta). Posteriorament se continue era investigacion dera zòna de necropòli anteriora as bastisses religioses localizada en ostiu en costat exterior der immòble. Curiosament mos trapam damb un enterrament de darrèrs deth sègle XII que reprofite ua hòssa nautmedievau e mos plantejam coma ipotèsi de trabalh que dilhèu poderie èster eth possible promotor dera glèisa romanica. Entà d'ider açò mos

basam ena coneishença d'un document datat eth 19 d'agost der an 1165 a on Alexandre III, papa, mane des de Montpelhièr (País montpelhierenc) a Hug, arquebisbe de Tarragona, qu'obligue ath bisbe de Lleida-Roda, Guillem Pere de Cornudella i de Ravidats, o as clèrgues que gesseran fiadors per eth, retornar cèrta quantitat de sòs a un sesterçon dera parròquia d'Arties (Naut Aran, Val d'Aran) (A.H.N., 992 B, fol. 7 r. ALTISENT, 1993: Doc. 273, pag. 215-216). Auem de pensar qu'ua persona que se desplace enquia Roma e ei recebuda peth papa a d'auer un gran pes, tan social e politic coma economic e, a mès, atau coma s'intuís, auie pro potenciau economic coma entà auer collaborat ena bastenda dera naua catedral bastida en Lleida. Deuant d'aguesti hèts, ei rasonable pensar qu'aguesta persona

que localizam en un lòc tant especiau coma ei eth presbitèri deth nau temple d'Arties, pòt correspóner ad aguest personatge. Tot açò ei restacat damb era bastenda d'aguesta glèisa que, segontes es especialistes en istòria der art, correspon ath darrèr quart deth sègle XII, e aquerò concòrde damb era cronologia d'aqueri hèts. E ja entà acabar era seqüència der interior deth temple, localizam per dejós dera absidiòla nòrd e part deth presbitèri, rèstes der antic castèth nautmedievau (possibles rèstes d'ua tor que podie auer agut 6,85 mètres de diamètre, mès que deuant des nivèus d'enrasament generadi enes actuacions der an 1972 non s'a podut confirmar, ja qu'a desapareishut grana part dera sua planta). A mès, se hèn lheuaments planimetrics detalhadi de tot eth sector presbiteriau e dera façada èst.

Figura 14. Vedença der encastre presbiteriau un viatge dubèrt en extension.

Figura 15. Enterrament de finaus deth sègle XII reaprofitant ua hòssa nautmedievau. Poderie èster eth possible promotor dera glèisa romanica.

Apareishen es labades de cuberta des hòsses vinculades ara necropòli dera nauta Edat Mieja.

A començaments der an 2008 é'inièc eth seguiment arqueologic des esbaussi e recuperacion d'elements originaus ena part dera cabeçada deth temple. Aciu hérem ua analisi en verticau dera estratigrafia des paraments e elements que la conformauen tà desnishar quini èren medievau e quini èren posteriors. Ja vedérem com aguesta absida auie patit quauqua remodelacion en periòde comprenut entre es sègles XIV e XV. Ua hièstra bastida ath dejós der arc presbiterau podec èster era colpabla de debilitar era estructura e provocar quauqua patologia ena estructura originau. Ath long d'aguesti trabalhs apareishec un element fundamentau entà poder restaurar era absida corrèctament, com ère era hièstra originau romanica dera part meridionau d'aguesta. Un viatge acabadi es trabalhs arqueologics e dempús d'avalorar era importància des elements arqueologics qu'an apareishut, s'an consolidat e s'an reintegrat en entorn der espaci que s'ur-

Figura 16. Hòssa talhada pera fundamentacion dera naua absida romanica bastida ath dessús dera necropòli

banitzarà, metent d'aguesta manèra en valor es elements arqueologics e patrimoniaus que mos ajuden a interpretar era evolucion d'aguest espaci a traùs dera istòria, acomplint ath madeish temps ua foncion de divulgacion e de difusion deth nòste patrimòni.

En 2010 es trabalhs amiadi a tèrme s'inicièren en sector nòrd-èst deth temple, justament en lòc a on demorèren arturadi ena campanha der an 2007. Era intencion ère constatar es resultats obtengudi en aquera campanha, e en conseqüència, comencèc era recèrca dera continuacion dera muralha localizada en aguest endret. Pr'amor d'obtier aguesti prumèri resultats calec desmontar parciaument es escales d'accès tara plaça peth sòn costat èst. Per dejós d'aguestes se confirmèc era aparicion dera muralha èst deth vielh recinte castrau. Atau madeish, tanben se confirmèc era manifestacion des prumères estructures plaçades en aguest airau, corresponentes a ua primitiva "disposicion militar" d'època nautmedievau.

Gràcies ad aguesta campanha, s'a podut perfilar definitivament era seqüència estratigrafica d'aguesta zòna, ja qu'ena campanha 2007 mos siguec impossible de definir era relacion estratigrafica entre es estructures nautmedievas e era necropòli deth sègle XI, qu'a resultat èster posteriora ad aqueres. Açò se pòt constatar pera aparicion ena òbra d'ua hòssa que talhe clarament era traça "castrau" que mos definís era sua relacion. A compdar d'aguesta donada podem afirmar qu'es prumères ordenacions apertien a un moment anterior ath sègle XI.

Atau madeish, e seguint delimitant e uedant er espaci plaçat apròp dera cabeçada dera glèi-

Figura 17. *Es materiaus emplegadi an estat eth mortèr de caudia entàs juntes e plaçament des pèires nòbles e mortèr d'ormigon entath farciment interior. Inici dera collocacion des pèires originaus recuperades der esbaus des estructures de 1780*

sa, s'a localizat ua tor quarrada plaçada ena cantoada nòrd-èst deth castèth. Era sua cantoada tanben deth costat nòrd-èst ei composta de pèires picades de marme, atau coma era pòrta localizada ath sud. Un viatge delimitada aguesta estructura castrau se procedic ath sòn uedat damb maquina enquiàs nivèus arqueologics. Aguesti orizonts de colmatacion corresponien ath moment d'esbaus des muralhes e des estructures militares que non interessaue salvar en 1766. Un viatge uedada era tor de manèra manau i trapam eth cauçadat que mercaue er accèss ara fortalesa per aguest endret, confirmant-mos qu'èm deuant dera pòrta nòrd dera fortificacion descrita per Juan Francisco de Gracia en 1613² (en un moment

2. "Pasados los ríos de Garona y Belarties, á poco trecho de una montaña muy alta, en un sitio casi llano, muy cerca del mismo lugar, tiene un grande y fuerte castillo, rodeado de un contramuro de diez y ocho palmos en alto, con sus almenas y troneras al derredor, cuya puerta mira al Norte; está apartado diez y seis palmos del muro principal, en el qual hay otra puerta que mira á Poniente, y sobre ella está edificada una torre muy grande, con sus machacoles en lo alto, que la defienden. Este lienzo tendrá de largo ciento y cincuenta palmos, y de alto mas de sesenta, con sus almenas y troneras á trechos, y el lienzo que mira á Levante, tiene la misma proporción en lo largo y alto. De estos dos lienzos corren otros dos, que tendrán en largo cada uno de ellos mas de doscientos y sesenta palmos, y tienen quatro torreones en las esquinas, y uno en el medio de cada lienzo, con que todos ellos quedan defendidos. Está en el medio de la plaza de armas, que es muy grande, la Iglesia Parroquial de nuestra Señora, pegada á la torre maestra, tan levantada y fuerte, como he referido, de la qual se pueden defender á lo largo todos los quatro lienzos de la muralla: hay en aquesta torre quatro pasavolantes, y quatro mosquetes, y los Cónsules de esta villa me hicieron relación, que tenían repartidos en ella quarenta arcabuces..."

Figura 18. *Desmontant parciaument es escales d'accès ara plaça pera sua banda èst, per dejós d'aguestes se confirmèc era aparicion dera muralha èst deth vielh recinte castrau.*

Figura 19. *Vedença dera relacion estratigrafica entre es estructures nautmedievaus e era necropòli (s'òbsèrve era hòssa que les talhe ena part esquèrra dera imatge). Atau madeish se ve damb claredat coma era absida romanica talhe er enterrament.*

Figura 20. *Atau madeish, e seguint delimitant e uedant er espaci plaçat pròp dera cabeçada dera glèisa, s'a localizat ua tor quarrada plaçada ena cantoada Nòrd-èst deth castèth.*

Figura 21. *Era sua cantoada Nòrd-èst ei compausada per pèires picades de marme, atau coma era pòrta localizada ath sud.*

posterior vedem com aguesta ère paredada, segurament damb posterioritat a 1649, e sonque foncionarie era gessuda oèst (non localizada en aguesta campanha). Per dejós dera tor, e peth sòn costat oèst, i trapam vielhes estructures restacades as disposicions nautmedievaus.

Quan ei delimitada era tor màger, delimitam mè elements arqueologics corresponenti a moments d'epòca modèrna, coma ua distribucion que parede er espaci entre era tor quarrada e es organizacions nautmedievaus. Aguest mur tanben poderie correspóner a un moment posterior ath 1649, ja que barre un pas existent entre un petit pati a on abocau e accés nòrd dera fortaleza, e era plaça d'armes deth vielh castèth.

Un viatge localizadas totes es estructures deth sector nòrd-èst, comencen es trabalhs ena cara septentrionau, tà perfilar e demilitar pera sua part interiora era muralha que barraue per aguest costat era fortificacion. Ath dessús

d'aguest pan de muralha i trapam fondata era bestor nòrd deth castèth.

Un viatge artenhut er extrem oèst dera plaça, localizam eth barrament dera fortaleza per aguest extrem. Aguest tram de muralha continue per dejós dera actua casa parroqui- au. Tanben delimitam en aguest sector, e mè concretament ena cantoada nòrd-oèst, ua auta bestor de caracteristiques fòrça similares ara nòrd dera fortificacion.

Pr'amor de sanejar er entorn dera glèisa e sa- jar de drenar ath maximom era cara nòrd deth temple, s'a rebaihat eth terren enquia on mos a estat possible, arturant eth procès en moment dera aparicion d'un cauçament der espaci me- jançant granes pèires garonenques que non auie cap de sentit trèir, ja que les trapàuem barre- jades damb tèrra fòrça grauerosa acomplint es nòstes perspectives ara ora de deishar un terren que drene es umitats deth parçan.

Realizant aguesta operacion ena zòna septentrionau dera façada nòrd deth temple, e mès concretament deuant dera pòrta, auem redescubert es antiques rèstes des escalèrs originaus dera glèisa, çò que mos a permetut, ena restauracion, de tornar a recuperar era volumetria originau qu'auie agut en sòn dia aguest portau, bastit en darrèr quart deth sègle XII.

Un viatge uedada tota era plaça e analisada era informacion que mos a facilitat, s'a decidit d'esbaussar tota ua seguida d'elements que perjudicauen era interpretacion deth conjunt medievau e que non auien valor patrimoniau per eri madeishi. Mos referim a dues parts corresponentes ara antica grada, que ja patic un esbaus accidentau en 2002 quan se trabalhau enes òbres deth carrèr plaçat per dejós e ath nòrd deth temple. Quan queigues aguesta porcion deth paredau, demorèc ath descubèrt era

Figura 22. Un viatge delimitada aguesta estructura castrau se procedic ath sòn uedat damb maquina enquiàs nivèus arqueologics. Aguesti corresponien ath moment d'esbaus des muralhes e des estructures militares que non interessaue sauvar en an 1766.

part baisha dera bestor centrau dera cara nòrd dera muralha e tanben parts des muralhes originaus dera fortificacion. Un viatge evaluat eth sòn valor patrimoniau e era possibilitat de deishar mès paraments dera fortalesa medievau ara vista, s'a decidit de sacrificar era continuacion d'aquera paret que s'esbaussèc e atau perméter era vision e era interpretacion mès detalhada der entorn emmuralhat.

Un viatge desbastidi aguesti elements fòrça modèrns (non cau desbrembar qu'ua part d'aguest paredau non auie sonque trenta ans, ja qu'ère un fragment dera grada que s'auie esbaussat accidentaument enes ans setanta), podem percéber en tota era sua esplendor es paraments medievaus (tor quarrada plaçada ena cantoada nòrd-èst dera fortificacion, e superfícia de muralha entre aguesta tor e era bestor centrau. Un viatge desbastides es estructures modèrnes deth costat oèst dera plaça, podèrem veir pera sua part exteriora era bestor situada en cornèr nòrd-oèst dera fortalesa antiga.

■ Consolidacion e restauracion des estructures

En 2008, des parets que s'an des.hèt s'an tornat a profitar toti es elements ena recuperacion dera absida centrau, tant es pèires escuirades de marme coma es pèires garonenques qu'an anat a formar part deth farciment deth mur qu'a agut de besonh un volum fòrça important de pèira pr'amor des sues dimensions (1,20 m d'amplada).

Coma qu'era bastissa originau ère bastida damb marme d'Arties, se triguèc de tornar a rehèr era absida damb aguest materiau; coma qu'era antica marmèra d'Arties ère barrada, s'a cercat un marme fòrça parion ath nòste e aguest s'a localizat en Sent Biat. En çò que tanh ath tèma des hièstres, siguec compensat damb era aparicion d'ua des originaus, paredada damb eth bastiment dera sacristia en 1780. Açò mos a facilitat es dimensions tant de nauada coma d'amplada dera madeisha, e coma s'an recuperat es tres lindaus se prevé era sua incorporacion.

Figura 23. *Un viatge localizadas totes es estructures deth sector nòrd-èst, s'inicien es trabalhs ena cara nòrd, perfilant e demilitant pera sua part interiora era muralha que barraue per aguesta banda era fortificacion.*

Figura 24. *Ath dessus d'aguesta muralha i trapam fundamentada era bestor nòrd deth castèth.*

Figura 25. *Un viatge arthenhut er extrem oèst dera plaça, localizam eth barrament deth castèth per aguest extrem. Aguest tram de muralha continue per dejós dera actuau casa parroquiau.*

Deuant dera possibilitat d'auer ara nòsta disposicion es servicis d'un picapeirèr profesionau, se decidís d'elaborar es pèires damb eth madeish tractament des originaus. Atau, donc, es pèces an estat hètes a man e s'a sajat que totes eres auessen mesures disparières, entà poder-les integrar de manèra corrècta ena naua absida. Entà arténher era integracion maximau der element nau respècte deth vielh, s'a sajat de recuperar era modulacion qu'auèc en sòn dia era absida originau. Açò a estat possible perque encara se sauuaue part dera paret primitiva e tanben gràcies ara hièstra sud. Entà poder conformar era corbatura ara bastissa, es pèires naues s'an trabalhat de manèra corba entà integrar-les de manèra perfècta.

Dempús d'un trabalh suenhat s'a recuperat era volumetria qu'auèc era bastissa originau, en tot recuperar era sua inflexion entà poder

adaptar part des granes pèires originaus que i auie, e es sues dimensions de nautada dempús d'estudiar es emprentes enes paraments e hèr comparatives damb era absidiòla laterau nòrd que demore intacta des dera sua bastenda.

Entà començar era restauracion dera absida calec recuperar era còta originau der arringament, ja que dempús des trabalhs arqueologics poguérem veir coma part dera fundamentacion tanben auie estat espoliada. Un viatge recuperada aguesta e recalculada era corbatura, se comencen a trabalhar es pèires que conformaràn eth futur sòcle, ja que mejançant era actuacion arqueologica se recuperèc part deth primitiu. A compdar d'ara s'inicie eth farciment interior dera futura absida; recuperades es sues dimensions d'amplada se torne a farcir coma ère era originau damb pèires garonenques de grana mesura e se place eth sòcle mantenguent eth format qu'auèc eth primitiu.

Es materiaus emplegadi s'agen d'èster de fòrça qualitat (an d'èster resistents ath clima) e respectuosi damb er aspècte finau que volem dar ath monument. Entà arténher aguesti objectius emplegam mortèrs de caudia entàs paraments extèrns (recuperam era madeisha semblança qu'aurien originaument e tanben acomplim era Lei de Patrimòni, que mos exigís

Figura 26. *Deuant dera pòrta, s'an redescurbit es antiquas rèstes dera escalinata originau deth temple, causa que mos a permetut ena restauracion, de tornar a recuperar era volumetria originau qu'auie agut en sòn dia aguesta portalada erigida en darrèr quart deth sègle XII.*

Figura 27. *Un viatge uedada tota era plaça e analisada era informacion que mos a facilitat, s'a decidit d'esbaussar tot un seguit d'elements que perjudicauen era interpretacion deth conjunt medievau e que non auien valor patrimoniau en se madeishi.*

Figura 28. *Procès d'esbaus deth tram èst dera grada.*

Figura 29. *Un viatge esbaussades es estructures modernes dera banda oèst dera plaça, podérem veir per sua banda exteriora era bestor plaçada ena cantoada nòrd-oèst dera antica fortaleza.*

diferenciar çò qu'ei originau de çò qu'ei modern). Açò ac artemhem damb era coloracion que mos da aguest mortèr, qu'ei un shinhau mèns marronenc qu'er originau, qu'ei blanc. D'aguesta manèra acomplim damb era lei, recuperam er aspècte qu'aurie agut originau e protegim es estructures originaus. Es farciments intèrns des estructures se hèn damb hormigon convencionau.

Entà acomplir es precèptes dera Lei de Patrimòni e que se diferèncie era part naua dera vielha, s'a trigat omogeneizar era amplada des juntades entre es hilades, tà que damb eth pas deth temps e era futura omogeneizacion deth color dera pèira, tostemp se pogue distinguir era part restaurada.

Un viatge artemhuda era còta des hièstres, profitam es lindaus (cau remarcar qu'es tres

son disparièrs e qu'eth centrau ei decorat damb relhèus). Sabem que corresponen ara absida originau, ja qu'aguesti sigueren profitadi quan bastiren era sacristia en 1780. Coma qu'aguesta siguec hèta totaument damb materiaus de recuperacion dera vielha estructura, podem afirmar qu'aguestes pèces originaument anauen aqui.

Mejançant es trabalhs preliminar d'arqueologia des paraments en verticau e era documentacion d'ua impòsta originau plaçada in situ, podérem aplicar era còta exacta der arranjament des arcadures cègues desapareishudes damb era incorporacion des elements originaus que conformèren en sòn temps aguestes e era cornissa escacada superiora. Eth registre preliminar tanben mos facilitèc era vision des emprentes deth losat originau d'època roma-

nica e un viatge verificades totes es modulacions dera absidiòla laterau podem afirmar que corresponien as d'aguesta epòca.

Mos cau matizar qu'eth losat non a pas sauvat pas era forma de bastenda originau, ja qu'eth romanic ère plaçat dirèctament ath dessus des pèires que conformauen era vòuta. Nosati auem bastit ua estructura fongibla de husta que manten era madeisha pendent e volumetria qu'auèc era originau romanica. Entà acabar, en moment de plaçar era lòsa aguesta non ei pas des madeishes caracteristiques qu'aurie ena epòca romanica; açò ac auem hèt pensant que demorèsse integrada respècte ara restauracion que se hec en 1972.

Es prumèri trabalhs de consolidacion en 2010 comencèren pera muralha que barraue

per èst era fortificacion. Aguesta s'a repujat ath torn de 50 cm, encara qu'era sua còta definitiva vierà mercada pes nivèus finaus deth paviment peirat que i aurà ena plaça. S'aurà de repujar ath torn de 30 cm, ja qu'eth nivèu lo mèrque eth gradon des escales d'accès tara plaça peth sòn costat de ponent.

Un viatge consolidada era muralha èst, es trabalhs se centren ena recuperacion dera torquarrada situada ena cantoadada nòrd-èst dera fortificacion. Eth critèri de restauracion volumetrica d'aguesta estructura a estat determinada pera còta superiora d'aguest element en sòn extrem nòrd-oèst. S'a nivelat tota era cresta dera configuracion respècte ad aguesta nauada. Eth punt a on se consolide mès elevacion, recupèrè 95 cm.

Figura 30. Es prumèri trabalhs de consolidacion s'inicièren pera muralha que barraue per èst era fortificacion. Aguesta s'a repujat ath torn de 50 cm., encara qu'era sua còta definitiva vierà mercada pes nivèus finaus deth paviment de labades que se plaçarà ena plaça.

Figura 31. *Un viatge consolidada era muralha èst, es trabalhs se centren ena recuperacion dera tor quarrada plaçada ena cantoada nòrd-èst dera fortificacion.*

Dempús de consolidar era tor comencen es trabalhs ena muralha nòrd. Aguesta recupèrè ath torn de 50 cm de mejana ena sua altitud, excèpte en sòn tèrme oèst, a on puge 95 cm. Cau precisar qu'enes dus trams d'aguest parament s'an deishat dus punts de lum entà poder illuminar eth carrèr e eth monument. Era installacion s'a hèt per laguens dera estructura.

Fin finau s'a consolidat era bestor apareishuda ena cantoada nòrd-oèst dera fortalesa. Aguesta s'a lheuath mès d'un mètre en sòn extrem oèst.

Figura 32. *Dempús de consolidar era tor s'inicien es trabalhs ena muralha nòrd. Aguesta recupèrè ath torn de 50 cm. de mejana ena sua nautada, excèpte en sòn extrem oèst, a on puge 95 cm.*

Urbanizacion der espaci

Atau coma ère previst en projècte iniciau, era urbanizacion dera plaça e dera cabeçada deth temple demore subordinada as estructures arqueologiques apareishudes. Coma qu'era prioritat d'aguesta actuacion ère trèir es umiditats e aigües dera cara nòrd dera glèisa, s'a aumplit tot er espaci preliminarment rebaisat dera esplanada damb pèira, pr'amor de favorir-ne eth drenatge. En prevision de jardinar er airau mès apròp dera muralha nòrd, se i a calat 50 cm de tèrra gribada e sense calhaus, pr'amor de facilitar que gesque era potja.

Tot er espaci plaçat ena desbocadura des escales que dan accèss ara plaça peth sòn costat èst e cabeçada dera glèisa, tanben s'a aumplit damb pèira provienta der esbaus deth mur dera antica grada. Entà poder contier tot aguest materiau s'a bastit ua estacada, ja que se decidic de deishar vista era tor quarrada dera cantoada nòrd-èst dera fortificacion.

Un viatge aumplit e compactat aguest espaci, se i a plaçat 60 cm de tèrra, que tanben s'a compactat damb posterioritat. Aguesta basa mos a servit entà deishar prèsta era zòna verda estacada ara superficia absidau deth temple, que tanben englobè es trobalhes der an 2007, consistentes en plan dera antica glèisa preromanica e en estructures deth castèth baishmedievau (muralha èst).

Figura 33. *Fin finau s'a consolidat era bestor apareishuda ena cantoada nòrd-oèst dera fortalesa. Aguesta s'a lheuath mès d'un mètre en sòn extrem oèst.*

Figura 34. *Aspecte finau dera absida un viatge finalizada era sua restauracion*

Figura 35, 36, 37, 38, 39. Estat final de la consolidació de les estructures castrals

Figura 40 41, 42, 43. Estat final de la consolidació de les estructures castrals

Bibliografia

- ALTISENT, Agustí. Diplomatarí de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960 - 1177. Barcelona: Abadia de Poblet, Departament de Cultura, 1993. (Col·leccio Fonts i Estudis, num. 2).
- BOIX SIN, Blanca. *Arties, una vila aranesa a l'Antic Règim*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, Patronat Josep Lladonosa, 2007 (Josep Lladonosa, 8).
- CÒTS E CASANHA, Pèir, Joan POLO I BERROY. "Santa Maria d'Arties (Naut Aran, Val d'Aran): Un exemple integrat a nivell de restauracion d'un monument a compdar des entresenhes arqueologiques". *Cicle de conferències Patrimoni arqueològic i arquitectònic a les terres de Lleida 2009*. Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2010. Editat en CD. Pàg. 75-103.
- CÒTS E CASANHA, Pèir. "Actuacion arqueologica, restauracion e consolidacion d'estructures ena glèisa de Santa Maria d'Arties e es sòns entorns (Naut Aran, Val d'Aran)". (2007-2010). *Primeres Jornades d'Arqueologia i Paleontologia del Pirineu i Aran*. Coll de Nargó i La Seu d'Urgell. 29 i 30 de Novembre de 2013. Barcelona: Diputació de Lleida, 2015.
- GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco de. *Relación al rey Don Phelipe III, nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno*. Madrid: por D. Antonio Espinosa: se hallará en las librerías de Escribano y Millana, y en la de Monge, en Zaragoza, 1793 (Reedicion de Huesca: Pedro Caberté, 1613).
- GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco de. "Relación al rey Don Phelipe III, nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno, 1613". *Bulletin de la Société Ramond* (1889). Pàg. 37-273.